

Doživljanje medvrstniškega nasilja: primerjava držav na podlagi raziskave PISA 2018

Igor Peras

1 Uvod

Medvrstniško nasilje v šolskem okolju predstavlja resen problem. Tudi v svoji osnovni obliki, kot je telesno nasilje, je lahko težko zaznano, razvoj sodobnih oblik nasilja, kot je spletno nasilje, pa še dodatno otežuje njegovo odkrivanje. Zato je ključno izvajanje poglobljenih raziskav na tem področju. Nedavni odmevni primeri medvrstniškega nasilja, ki so jih predstavili mediji, poudarjajo nujnost proaktivnega pristopa k tej problematiki. Za učinkovito obravnavo nasilja je treba ustrezno opolnomočiti učitelje, saj so ravno oni tisti, ki so največ v stiku z učenci in imajo ključno vlogo pri prepoznavanju ter preprečevanju tega pojava.

Na Pedagoškem inštitutu smo se v letu 2023 s temo medvrstniškega nasilja intenzivno ukvarjali v okviru LDN-naloge »Varovalni dejavniki medvrstniškega nasilja: Slovenija v kontekstu izbranih EU držav«. Namen te raziskave, ki je temeljila na sekundarnih analizah podatkov iz mednarodnih raziskav, je bil podrobno preučiti dejavnike doživljanja medvrstniškega nasilja v Sloveniji in jih primerjati z dejavniki v državah, kjer učenci in dijaki poročajo o nižji stopnji medvrstniškega nasilja.

V tem prispevku se osredinjamo na sekundarne analize podatkov raziskave PISA 2018, ki predstavlja zadnji dostopni cikel podatkov v času priprave prispevka. Namen prispevka je primerjati izbrane dejavnike medvrstniškega nasilja med državami in ugotoviti, kako se ti dejavniki razlikujejo, ko primerjamo Slovenijo z nekaterimi drugimi državami EU

(Nizozemska, Finska, Portugalska, Španija), kjer sodelujoči po podatkih raziskave PISA 2018 v povprečju poročajo o nižjem doživljanju medvrstniškega nasilja v primerjavi s Slovenijo. Na podlagi teh ugotovitev lahko pedagoško prakso informiramo o možnih intervencijah.

2 Teoretični uvod

2.1 *Opredelitev medvrstniškega nasilja*

Nasilje predstavlja pereč problem v sodobnih družbah, posebno obliko nasilja med vrstniki, ki jo pojmuje kot medvrstniško nasilje, pa srečujemo v okolju osnovnih in srednjih šol. Za uspešno naslavljanje medvrstniškega nasilja v praksi je ključno, da ga najprej ustrezno opredelimo in prepoznamo. Vsak primer nasilja v šolskem okolju, kjer so vpleteni otroci in mladostniki, namreč ni nujno primer medvrstniškega nasilja (Monks in Smith, 2006), ampak je pomembno upoštevati kriterije, ki jih je opredelil Olweus (2013), ter tudi subjektivno izkušnjo žrtve (Volk idr., 2017).

Po Olweusu (2013) o nasilju presojamo po treh kriterijih. Medvrstniško nasilje se zgodi, ko je učenec tarča namernega agresivnega dejanja, ki se ponavlja, pri čemer je med nasilnežem in žrtvijo prisotno neravnovesje moči. Ti kriteriji poudarjajo načrtnost namernega agresivnega dejanja, ki se pojavlja večkrat, in neenakost moči med udeleženci. Volk in sodelavci (2017) navajajo, da je glavna razlika med nasiljem in medvrstniškim nasiljem ravno v kriteriju neenakosti moči. Prav tako pa lahko tudi enkratni primer nasilja obravnavamo kot medvrstniško nasilje, če ima nasilje hude posledice za žrtev. Neenakost moči se lahko kaže v različnih oblikah, npr. kot razlika v telesni konstituciji, telesni moči ali hierarhičnem položaju med nasilnežem in žrtvijo v vrstniški skupini. Prav zaradi neenakosti moči se žrtev nasilnežu težje zoperstavi (Saarento idr., 2015).

Za razumevanje medvrstniškega nasilja je ključnega pomena opredeliti ga kot proces, ki se odvija znotraj vrstniške skupine. Gre za proces, ki ga lahko skupina bodisi spodbuja bodisi preprečuje. Christina Salmivalli (2010) poudarja, da je nasilje treba razumeti kot pojav v socialnem kontekstu, ki presega diado med nasilnežem in žrtvijo, saj vključuje tudi druge prisotne. Medvrstniško nasilje se pogosto dogaja v javnem okolju, kjer prisotnost vrstnikov, ki so najpogosteje v vlogi opazovalcev, vpliva na potek nasilja. Tako lahko v procesu medvrstniškega nasilja opredelimo tri ključne vloge: nasilnež, žrtev in opazovalec (Košir, 2013). Nasilnež je učenec, ki izvaja nasilje, medtem ko je žrtev učenec, nad katerim se nasilje izvaja.

V določenih situacijah lahko isti učenec prevzame vlogo nasilneža ali žrtve (t. i. nasilnež/žrtev). Opazovalci so učenci, ki so priče nasilju in se lahko vanj vključijo bodisi s spodbujanjem nasilneža bodisi s pomočjo žrtvi ali pa zgolj opazujejo dogajanje. Nasilnež potrebuje opazovalce, saj z nasiljem utrjuje svoj položaj v hierarhiji vrstniške skupine. Sodobne definicije medvrstniško nasilje opredeljujejo kot sredstvo za doseganje ciljev nasilnežev, kot je npr. zasedba položaja v vrstniški skupini (Volk idr., 2017).

2.2 Dejavniki medvrstniškega nasilja

Dejavniki medvrstniškega nasilja nam omogočajo razumeti, zakaj do nasilja prihaja in zakaj so nekateri mladostniki bolj izpostavljeni tveganju, da v procesu medvrstniškega nasilja postanejo bodisi žrtve bodisi nasilneži. Ti dejavniki nudijo pomemben vpogled v dinamiko nasilja in omogočajo boljše uvide v preventivno naslavljanje ter odzivanje na nasilje, ko se zgodi.

Področje dejavnikov, povezanih z medvrstniškim nasiljem, je že temeljito raziskano v mednarodnem kontekstu, kjer številne raziskave razkrivajo dejavnike, ki lahko prispevajo bodisi k povečanju bodisi zmanjšanju verjetnosti, da učenec doživlja ali izvaja medvrstniško nasilje. Razumevanje teh dejavnikov vključuje preučevanje kompleksnih interakcij med učencem in njegovim okoljem (Hong in Espelage, 2012), pri čemer uporabimo različne kategorizacije (Hong in Espelage, 2012; Zych idr., 2019) na različnih ravneh življenja mladostnikov, vključno z individualno, vrstniško, družinsko in skupnostno ravno.

V slovenskem raziskovalnem prostoru se dejavniki medvrstniškega nasilja intenzivno preučujejo (Košir idr., 2018, 2020, 2022; Pečjak in Pirc, 2017; Pivec idr., 2023). Ugotovitve teh raziskav so ključne pri oblikovanju učinkovitih smernic in intervencij za preprečevanje medvrstniškega nasilja, ki temeljijo na podatkih ter se lahko vpeljejo v prakso. Skupna ugotovitev omenjenih raziskav v Sloveniji kaže, da sta stopnji doživljanja nasilja (viktimizacije) in izvajanja nasilja (nasilnega vedenja) odvisni od različnih dejavnikov na ravni posameznika, razreda in šole. Nekateri individualni značilnosti učencev, kot so internalizacija jeze, nizka socialna samopodoba in pomanjkanje opore vrstnikov, predstavljajo večje tveganje za doživljanje nasilja, medtem ko so za nasilno vedenje značilni motivi moč, položaj v razredu in prizadevanje za priljubljenost (Košir idr., 2018, 2020, 2022). Čeprav raziskave slovenskih raziskovalnih skupin ne temeljijo na reprezentativnih vzorcih, pa zagotavljajo pomemben vpogled v dinamiko medvrstniškega nasilja. Slovenske ugotovitve je možno primerjati z raziskavami, izvedenimi

na tujih vzorcih. Npr., ugotovitve glede ravni razreda pri slovenskih učencih in učenkah ne sovpadajo z rezultati nekaterih tujih raziskav, kjer je raven razreda pogosto identificirana kot pomemben dejavnik viktimizacije in nasilnega vedenja (Košir idr., 2020). Ta razlika nakazuje, da ugotovitve tujih raziskav niso nujno prenosljive v slovenski kontekst, in poudarja potrebo po natančnejšem preučevanju lokalnih dejavnikov pri obravnavi medvrstniškega nasilja.

2.3 Medvrstniško nasilje v mednarodnih raziskavah

Mednarodne raziskave, kot je PISA (Program mednarodne primerjave dosežkov učencev), nudijo dragocen vpogled v področje medvrstniškega nasilja, čeprav to ni njihov primarni cilj. Glavni namen mednarodnih raziskav, med njimi raziskave PISA, je primerjava dosežkov učencev iz različnih držav na različnih področjih znanja, kot je branje, in to v kontekstu različnih izobraževalnih sistemov. Učenci, vključeni v te raziskave, so si po starosti podobni. Vendar pa te raziskave poleg ocenjevanja akademskih dosežkov vključujejo tudi merjenje različnih vidikov življenjskega okolja učencev, vključno z lestvicami za ocenjevanje medvrstniškega nasilja.

V mednarodnih raziskavah so v vprašalnike za učence ali šole vključene lestvice za merjenje zaznavanja medvrstniškega nasilja, vendar te običajno zajemajo le perspektivo žrtve, torej doživljanje nasilja oz. viktimizacijo. Pri interpretaciji teh podatkov je zato treba biti posebej previden. Kot navajajo Katja Košir in sodelavci (2020), raziskave medvrstniškega nasilja običajno upoštevajo tako perspektivo žrtve kot tudi perspektivo nasilneža, kar omogoča celovitejšo razumevanje fenomena.

Na podlagi podatkov iz mednarodnih raziskav lahko določimo, v katerih državah sodelujoči poročajo o višji ali nižji povprečni stopnji doživljanja medvrstniškega nasilja. Raziskava PISA 2018 nakazuje, da slovenski dijaki in dijakinje v primerjavi z mednarodnim povprečjem poročajo o nekoliko nižji stopnji doživljanja nasilja (Peras, 2023). Natančneje, 22,7 % vseh dijakov in dijakinj, vključenih v raziskavo, je navedlo, da so v zadnjem mesecu medvrstniško nasilje doživeli večkrat, medtem ko je v Sloveniji ta odstotek znašal 20,9. V okviru pričujoče raziskave smo se osredotočili na države EU, kjer po podatkih raziskave PISA 2018 (OECD, 2019) poročajo o najnižji stopnji medvrstniškega nasilja v primerjavi s Slovenijo, in sicer Nizozemsko, Portugalsko, Finsko in Španijo. Poudariti je treba, da so med državami prisotne razlike v izobraževalnih sistemih, vendar te razlike niso predmet pričujoče raziskave, saj se osredinjamo izključno

na analizo medvrstniškega nasilja na ravni opisa dejavnikov in morebitnih razlik med njimi.

2.4 Namen raziskave

Glede na kompleksnost pojava medvrstniškega nasilja je očitno, da na verjetnost, da bo učenec ali dijak postal žrtev medvrstniškega nasilja, vplivajo številni dejavniki. Ti dejavniki lahko v slovenskem kontekstu delujejo drugače kot v tujini (Košir idr., 2020), zato je ključnega pomena, da analiziramo razlike v dejavnikih, kot se odražajo v podatkih mednarodnih raziskav. V pričujoči raziskavi se Slovenijo primerja z izbranimi državami EU (Nizozemska, Portugalska, Finska, Španija), kjer dijaki poročajo o nekoliko nižji stopnji doživljanja medvrstniškega nasilja v primerjavi s Slovenijo. Razumevanje teh razlik lahko dodatno informira pedagoško prakso in prispeva k učinkovitejšemu preprečevanju ter odzivanju na medvrstniško nasilje.

Na podlagi zgoraj navedenega je namen pričujoče raziskave analizirati dejavnike medvrstniškega nasilja v Sloveniji ter izbranih državah EU z uporabo podatkov iz raziskave PISA 2018. V okviru te analize smo si postavili naslednji dve raziskovalni vprašanji:

1. Kateri dejavniki doživljanja medvrstniškega nasilja so glede na raziskavo PISA 2018 statistično značilni za Slovenijo?
2. Kako se ti dejavniki odražajo v državah, kjer so dijaki poročali o manjšem doživljanju medvrstniškega nasilja v primerjavi s Slovenijo?

3 Metoda

Raziskava je bila izvedena v dveh fazah (za podrobnosti glejte Peras, 2023). V prvi fazi smo izvedli sistematičen pregled literature, s ciljem identifikacije dejavnikov, povezanih z medvrstniškim nasiljem, ki so bili nato izbrani iz mednarodne baze raziskave PISA 2018. Dejavniki, ki smo jih vključili, so bili izbrani na podlagi svoje razpoložljivosti v tej bazi in svoje ustreznosti glede na rezultate sistematičnega pregleda.

3.1 Vzorec

V raziskavi PISA sodelujejo 15-letniki in 15-letnice ne glede na izobraževalni program. Skupno je v Sloveniji sodeloval 6.401 udeleženec, od tega 2.993 (48,8 %) dijakinj in 3.408 (51,2 %) dijakov. Na Nizozemskem je sodelovalo

4.765 udeležencev, od tega 49,9 % dijakinj in 50,1 % dijakov. Na Portugalskem je sodelovalo 5.932 udeležencev, od tega 49,3 % dijakinj in 50,7 % dijakov. Na Finskem je sodelovalo 5.649 udeležencev, od tega 49 % dijakinj in 51 % dijakov. V Španiji je sodelovalo 35.943 udeležencev, od tega 49,4 % dijakinj in 50,6 % dijakov.

3.2 Pripomočki

Pri ugotavljanju *podpore učitelja* (spremenljivka TEACHSUP) so dijaki in dijakinje odgovarjali na vprašanje: »Kako pogosto se te stvari zgodijo?« Pripadajoče postavke so ocenili na štiristopenjski lestvici (1 – »Nikoli ali skoraj nikoli« do 4 – »Vsako učno uro«): »Učitelj pokaže interes za učenje vsakega dijaka«, »Učitelj nudi dodatno pomoč, ko jo dijaki potrebujejo«, »Učitelj dijakom pomaga pri njihovem učenju«, »Učitelj nadaljuje s poučevanjem, dokler dijaki ne razumejo«. Višji rezultat na lestvici pomeni več zaznane podpore učitelja pri predmetu preizkusa (angl. *test language*). Koeficient notranje skladnosti Cronbachova alfa je za posamezne države znašal od 0,84 do 0,90.

Pri ugotavljanju *čustvene podpore staršev* (spremenljivka EMOSUPS) so dijaki in dijakinje odgovarjali na vprašanje: »Ko pomisliš na to šolsko leto: koliko se strinjaš ali ne strinjaš z naslednjimi trditvami?« Pripadajoče postavke so ocenili na štiristopenjski lestvici (1 – »Močno se ne strinjam« do 4 – »Močno se strinjam«): »Moji starši podpirajo moja učna prizadevanja in dosežke«, »Moji starši me podpirajo, ko imam težave v šoli«, »Moji starši me spodbujajo, da sem samozavesten«. Višji rezultat pomeni več zaznane podpore staršev. Koeficient notranje skladnosti Cronbachova alfa je za posamezne države znašal od 0,85 do 0,92.

Pri ugotavljanju *sodelovanja dijakov v šoli* (spremenljivka PERCOOP) so dijaki in dijakinje odgovarjali na vprašanje: »Pomisli na svojo šolo: koliko držijo naslednje trditve?« Pripadajoče postavke so ocenili na štiristopenjski lestvici (1 – »Popolnoma nič ne drži« do 4 – »Zelo drži«): »Za dijake je pomembno sodelovati«, »Zdi se, da dijaki sodelujejo drug z drugim«, »Dijaki so prepričani, da je pomembno sodelovati drug z drugim«. Višji rezultat pomeni več zaznanega sodelovanja med dijaki. Koeficient notranje skladnosti Cronbachova alfa je za posamezne države znašal od 0,89 do 0,91.

Pri ugotavljanju *tekmovalnosti dijakov v šoli* (spremenljivka PERCOMP) so dijaki in dijakinje odgovarjali na vprašanje: »Pomisli na svojo šolo: koliko držijo naslednje trditve?« Pripadajoče postavke so ocenili na štiristopenjski lestvici (1 – »Popolnoma nič ne drži« do 4 – »Zelo drži«):

»Za dijake je pomembno tekrovati«, »Zdi se, da dijaki tekrovajo drug z drugim«, »Dijaki so prepričani, da je pomembno tekrovati drug z drugim«. Višji rezultat pomeni več zaznanega tekrovanja med dijaki. Koeficient notranje skladnosti Cronbachova alfa je za posamezne države znašal od 0,77 do 0,86.

Pri ugotavljanju *rezilientnosti* (spremenljivka RESILIENCE) so dijaki in dijakinje odgovarjali na vprašanje: »Koliko se strinjaš z naslednjimi trditvami?« Pripadajoče postavke so ocenili na štiristopenjski lestvici (1 – »Močno se ne strinjam« do 4 – »Močno se strinjam«): »Po navadi mi uspe na tak ali drugačen način«, »Ponosen sem, da sem dosegel stvari«, »Zdi se mi, da lahko obvladam veliko stvari hkrati«, »Moje prepričanje vase me vodi skozi težke čase«, »Ko sem v težki situaciji, se po navadi znam izvleči iz nje«. Višji rezultat pomeni višjo poročano samooceno rezilientnosti dijakov. Koeficient notranje skladnosti Cronbachova alfa je za posamezne države znašal od 0,73 do 0,80.

Pri ugotavljanju *zavzemanja perspektive* (spremenljivka PERSPECT) so dijaki in dijakinje odgovarjali na vprašanje: »Kako dobro te opišejo naslednje trditve?« Pripadajoče postavke so ocenili na štiristopenjski lestvici (1 – »Popolnoma nič kot jaz« do 5 – »Večinoma kot jaz«): »Ob nestrinjanju skušam pogledati z vsake strani, preden se odločim«, »Verjamem, da obstajata dve plati vsakega vprašanja, in poskusim pogledati obe«, »Včasih poskušam bolje razumeti svoje prijatelje tako, da si predstavljam, kako stvari izgledajo z njihove perspektive«, »Preden nekoga kritiziram, si poskušam predstavljati, kako bi se jaz počutil, če bi bil na njegovem mestu«. Višji rezultat pomeni več samoporočane zmožnosti zavzemanja perspektive druge osebe. Koeficient notranje skladnosti Cronbachova alfa je za posamezne države znašal od 0,76 do 0,83.

Pri ugotavljanju *občutka pripadnosti šoli* (spremenljivka BELONG) so dijaki in dijakinje odgovarjali na vprašanje: »Pomisli na svojo šolo: v kolikšni meri se strinjaš z naslednjimi trditvami?« Pripadajoče postavke so ocenili na štiristopenjski lestvici (1 – »Sploh se ne strinjam« do 4 – »Popolnoma se strinjam«): »Počutim se izločenega (ali izobčenega)«, »V šoli z lahkoto sklepam prijateljstva«, »Čutim pripadnost do te šole«, »V svoji šoli se počutim čudno in odveč«, »Zdi se mi, da me imajo drugi dijaki radi« in »V šoli sem osamljen«. Višji rezultat pomeni višji občutek pripadnosti šoli. Koeficient notranje skladnosti Cronbachova alfa je za posamezne države znašal od 0,80 do 0,85.

Pri ugotavljanju *zaznavanja medvrstniškega nasilja na šoli* (spremenljivka BEINGBULLIED) so dijaki in dijakinje odgovarjali na vprašanje: »Kako pogosto si v zadnjih 12 mesecih na šoli doživel naslednje?« Pripadajoče postavke so ocenili na štiristopenjski lestvici (1 – »Nikoli ali skoraj nikoli« do 4 – »Enkrat na teden ali pogosteje«): »Dijaki so me nalašč izločili iz dogajanja«, »Dijaki so se norčevali iz mene«, »Dijaki so mi grozili«, »Dijaki so mi vzeli ali uničili moje stvari«, »Dijaki so me udarili ali porinili« in »Dijaki o meni širijo grde govore«. Višji rezultat pomeni več samozaznane ga doživljanja medvrstniškega nasilja. Koeficient notranje skladnosti Cronbachova alfa je za posamezne države znašal od 0,64 do 0,79.

Pri ugotavljanju *disciplinske klime* (spremenljivka DISCLIMA) so dijaki in dijakinje odgovarjali na vprašanje: »Kako pogosto se (pri jeziku preizkusa) zgodijo naslednje stvari?« Pripadajoče postavke so ocenili na štiristopenjski lestvici (1 – »Nikoli ali skoraj nikoli« do 4 – »Vsako učno uro«): »Dijaki ne poslušajo, kar pravi učitelj«, »Prisotna sta hrup in nered«, »Učitelj mora čakati dolgo časa, da se dijaki umirijo«, »Dijaki ne morejo dobro delati« in »Dijaki še dolgo po začetku pouka ne začnejo delati«. Koeficient notranje skladnosti Cronbachova alfa je za posamezne države znašal od 0,85 do 0,90.

Spol je bil uporabljen kot kontrolna spremenljivka.

3.3 Postopek in analize

V prostodostopni mednarodni bazi PISA 2018 so bile najprej izbrane spremenljivke za posamezne države. Podatki so bili obdelani in analizirani z uporabo programske opreme IBM SPSS 27 in IDB Analyzer. Za vsak vzorec (tj. za vsako državo) so bile izvedene opisne statistike, korelacijska analiza in multipla regresija. Dejavniki posameznih držav so bili nato primerjani glede na statistično značilnost ugotovitev.

4 Rezultati

V pričujočem prispevku podrobneje predstavljamo rezultate za vzorec slovenskih dijakov in dijakinj. Izvedene analize za tuje vzorce so dostopne v prilogi. Dejavniki so po državah primerjani v zadnjem delu poglavja Rezultati.

V preglednici 20 so predstavljene opisne statistike za posamezne spremenljivke za slovenske dijake in dijakinje. Povprečne vrednosti spremenljivk so predstavljene glede na mednarodno povprečje (pri čemer vrednost

o predstavlja mednarodno povprečje, < o pomeni pod mednarodnim povprečjem, > o pomeni nad mednarodnim povprečjem). Kot je razvidno iz preglednice, so slovenski dijaki in dijakinje v primerjavi z mednarodnim povprečjem poročali o nekoliko manjšem doživljanju medvrstniškega nasilja, nižjem občutku pripadnosti šoli, nižji čustveni podpori staršev, manjši tekmovalnosti dijakov v šoli, manjši sodelovalnosti dijakov v šoli, nižji rezilientnosti in nižji podpori učitelja (pri predmetu jezika preizkusa). V primerjavi z mednarodnim povprečjem so poročali o približno enaki disciplinski klimi in večjem zavzemanju perspektive.

Preglednica 20: Opisne statistike za slovenske dijake in dijakinje v raziskavi PISA 2018

	<i>M</i>	<i>SE_M</i>	<i>SD</i>	<i>SD_{SE}</i>
MVN	-0,11	0,02	0,98	0,01
Občutek pripadnosti	-0,11	0,01	0,84	0,01
Disciplinska klima	-0,01	0,01	1,11	0,01
Čustvena podpora	-0,03	0,02	0,98	0,01
Tekmovalnost dijakov	-0,16	0,02	0,94	0,01
Sodelovalnost dijakov	-0,03	0,02	0,96	0,01
Zavzemanje perspektive	0,05	0,01	0,94	0,01
Rezilientnost	-0,05	0,02	0,97	0,01
Podpora učitelja	-0,61	0,01	1,03	0,01

Opombe: MVN – doživljanje medvrstniškega nasilja.

Preglednica 21: Pearsonovi koeficienti korelacije za izbrane spremenljivke

	1	2	3	4	5	6	7	8
1 MVN	1,00							
2 Občutek pripadnost	-0,28	1,00						
3 Disciplinska klima	-0,20	0,13	1,00					
4 Čustvena podpora	-0,19	0,24	0,13	1,00				
5 Tekmovalnost dijakov	0,14	0,00	-0,08	0,14	1,00			
6 Sodelovalnost dijakov	-0,14	0,28	0,17	0,28	0,13	1,00		
7 Zavzemanje perspektive	-0,08	0,08	0,09	0,12	0,02	0,15	1,00	
8 Rezilientnost	-0,08	0,32	0,05	0,28	0,19	0,24	0,13	1,00
9 Podpora učitelja	-0,07	0,10	0,14	0,14	0,01	0,15	0,06	0,09

Opombe: Program IDB Analyser ne navaja statistične značilnosti korelacijske analize.

V preglednici 21 so predstavljeni Pearsonovi korelacijski koeficienti. Iz preglednice je razvidno, da se doživljanje medvrstniškega nasilja negativno povezuje s skoraj vsemi vključenimi spremenljivkami. To pomeni, da je višje poročano doživljanje medvrstniškega nasilja povezano z nižjimi rezultati

pri teh spremenljivkah. Izjema je zgolj spremenljivka tekmovalnost dijakov, ki se pozitivno povezuje z doživljanjem medvrstniškega nasilja, kar pomeni, da je višje doživljanje medvrstniškega nasilja povezano z višjim rezultatom na lestvici tekmovalnosti. Doživljanje medvrstniškega nasilja se sicer najmočneje povezuje z občutkom pripadnosti šoli, s čustveno podporo staršev in z disciplinsko klimo.

V preglednici 22 so predstavljeni rezultati linearnega regresijskega modela za napovedovanje doživljanja medvrstniškega nasilja. Celoten model pojasni 15 % variance v doživljanju medvrstniškega nasilja pri slovenskih dijakih in dijakinjah. Čustvena podpora staršev, disciplinska klima in občutek pripadnosti šoli so bili značilni negativni napovedniki doživljanja medvrstniškega nasilja. Moški spol in višja tekmovalnost dijakov v šoli pa sta bila pozitivna napovednika. Občutek pripadnosti šoli se je pokazal kot najmočnejši napovednik.

Preglednica 22: Regresijski model za napovedovanje medvrstniškega nasilja za slovenske dijake in dijakinje v raziskavi PISA 2018

	<i>B</i>	<i>Beta</i>	<i>SE_B</i>	<i>SE_{Beta}</i>	<i>B.t</i>	<i>Beta.t</i>
Konstanta	-0,36		0,05		-6,68	
Podpora učitelja	-0,02	-0,02	0,02	0,02	-0,98	-0,98
Spol	0,16	0,08	0,03	0,02	4,98	4,90
Rezilientnost	0,01	0,01	0,02	0,02	0,51	0,51
Zavzemanje perspektive	-0,02	-0,02	0,02	0,02	-1,08	-1,08
Sodelovalnost dijakov	-0,03	-0,03	0,02	0,02	-1,75	-1,74
Tekmovalnost dijakov	0,15	0,14	0,02	0,02	8,88	9,31
Čustvena podpora	-0,12	-0,12	0,02	0,02	-5,97	-5,98
Disciplinska klima	-0,11	-0,12	0,01	0,02	-7,27	-7,24
Občutek pripadnosti	-0,26	-0,23	0,02	0,02	-10,63	-11,63

Opomba: $t > 1,96$ pomeni statistično značilnosti pri stopnji $\alpha < 0,05$.

Za oris podobnosti in razlik med dejavniki doživljanja medvrstniškega nasilja glede na podatke raziskave PISA 2018 za Slovenijo in izbrane države EU (Nizozemska, Portugalska, Finska in Španija) je pripravljena preglednica 23. Rezultati primerjave dejavnikov med državami kažejo, da se dejavniki pri približno polovici vključenih spremenljivk (občutek pripadnosti šoli, disciplinska klima, čustvena podpora staršev, tekmovalnost dijakov v šoli, spol) v Sloveniji v primerjavi z izbranimi državami EU odražajo enako. Pri določenih dejavnikih pa zaznamo razlike, in sicer da so določeni dejavniki (sodelovalnost dijakov v šoli, zavzemanje perspektive, rezilientnost in podpora

učitelja) značilni za kontekste držav EU, vendar ne za Slovenijo. Gre za dejavnike, ki po eni strani odražajo individualne značilnosti učencev (rezilientnost, zavzemanje perspektive), po drugi strani pa nakazujejo tudi odnose v šoli (podpora učitelja, sodelovalnost dijakov v šoli).

Preglednica 23: Primerjava napovednikov po državah

Napovednik	Značilen napovednik po državah)	Neznačilen napovednik po državah
Občutek pripadnosti šoli	Slovenija (-), Finska (-), Nizozemska (-), Španija (-), Portugalska (-)	
Disciplinska klima	Slovenija (-), Finska (-), Nizozemska (-), Španija (-), Portugalska (-)	
Čustvena podpora staršev	Slovenija (-), Finska (-), Španija (-), Portugalska (-)	Nizozemska
Tekmovalnost dijakov v šoli	Slovenija (+), Finska (+), Nizozemska (+), Španija (+), Portugalska (+)	
Sodelovalnost dijakov v šoli	Finska (-), Španija (-)	Slovenija, Nizozemska, Portugalska
Zavzemanje perspektive	Španija (-)	Slovenija, Portugalska
Rezilientnost	Portugalska (-)	Slovenija, Finska, Nizozemska, Španija
Podpora učitelja	Finska (-)	Slovenija, Nizozemska, Španija, Portugalska
Spol	Slovenija (+), Finska (+), Nizozemska (+), Španija (+), Portugalska (+)	

5 Diskusija

Namen pričujoče raziskave je bil raziskati dejavnike medvrstniškega nasilja na podlagi podatkov raziskave PISA 2018. Osredotočili smo se na identifikacijo dejavnikov, značilnih za slovenske dijake in dijakinje, ter analizirali, kako se ti dejavniki odražajo v državah, kjer sodelujoči v primerjavi s Slovenijo poročajo o nižji stopnji doživljanja medvrstniškega nasilja.

Ugotovitve prvega raziskovalnega vprašanja kažejo, da so se nekateri dejavniki doživljanja medvrstniškega nasilja izkazali za značilne na slovenskem vzorcu. Ti dejavniki vključujejo občutek pripadnosti šoli, disciplinsko klimo, čustveno podporo staršev, tekmovalnost učencev v šoli in spol. Rezultati poudarjajo pomen tako individualnih dejavnikov kot tudi dejavnikov, povezanih z odnosi med dijaki v šolskem okolju. Kot so že ugotovile prejšnje raziskave o doživljanju medvrstniškega nasilja (Hong in Espelage,

2012; Zych idr., 2019), k le-temu prispevajo različni dejavniki, ki so povezani z individualnimi značilnostmi mladostnikov ter značilnostmi njihovega okolja. Poleg tega so se ti dejavniki, ki so se izkazali za statistično značilne v Sloveniji, pojavili tudi v drugih državah EU. To nakazuje, da so veljavni in pomembni za razumevanje doživljanja medvrstniškega nasilja v širšem evropskem kontekstu. Na podlagi teh ugotovitev lahko zaključimo, da gre za dejavnike, ki so pomembno povezani z izkušnjo medvrstniškega nasilja ne glede na nacionalni kontekst.

Z drugim raziskovalnim vprašanjem smo preučili, kako se dejavniki medvrstniškega nasilja izražajo v izbranih državah EU, kjer sodelujoči poročajo o nižji stopnji medvrstniškega nasilja v primerjavi s Slovenijo. Na podlagi empiričnih podatkov raziskave PISA 2018 smo to predpostavko potrdili, kar je v skladu z ugotovitvami Katje Košir in sodelavcev (2020), ki ugotavljajo, da se določeni dejavniki pri slovenskih podatkih lahko razlikujejo od tistih v tujini. V nekaterih državah (Finska, Španija, Portugalska) so se določeni dejavniki, kot so sodelovalnost dijakov v šoli, sposobnost zavzemanja perspektive, rezilientnost in zaznana opora učitelja, izkazali za značilne. To nakazuje potencialni pomen teh varovalnih dejavnikov pri preprečevanju doživljanja medvrstniškega nasilja v Sloveniji. Ugotovitve kažejo, da višja rezilientnost, večja sodelovalnost dijakov v šoli in boljša zaznana opora učitelja prispevajo k manjši pojavnosti medvrstniškega nasilja. To pomeni, da imajo ti varovalni dejavniki potencial za vključitev v programe preprečevanja medvrstniškega nasilja, kar bi lahko pripomoglo k zmanjšanju slednjega pojava. Pomembnost teh dejavnikov za preprečevanje medvrstniškega nasilja potrjujejo tudi druge raziskave (Jiang in Jiang, 2023; Moore in Woodcock, 2017). Te ugotovitve so relevantne tudi za izobraževanje učiteljev, saj slednji z mladostniki preživijo veliko časa in lahko pomembno vplivajo na njihove izkušnje v šolskem okolju. Sistematično naslavljanje vidikov, kot so razvijanje rezilientnosti, spodbujanje sodelovalnosti in zagotavljanje opore, bi lahko prispevalo k zmanjšanju nasilja. Zato je te vsebine smiselno vključiti v izobraževanje učiteljev in učiteljic.

Pričujoča raziskava omogoča natančen vpogled v dinamiko dejavnikov doživljanja medvrstniškega nasilja in odražanje teh dejavnikov na vzorcih različnih držav, s poudarkom na tistih, kjer je po poročanju dijakov in dijakinj manj zaznanega medvrstniškega nasilja v primerjavi s Slovenijo. Kljub temu pa raziskava vsebuje nekatere pomembne pomanjkljivosti. Čeprav mednarodne raziskave, kot je PISA 2018, vključujejo reprezentativne vzorce populacije, merijo zgolj en vidik nasilja – doživljanje medvrstniškega

nasilja oz. viktimizacijo. Raziskave, specifično vezane na področje medvrstniškega nasilja, navadno merijo več vidikov – tako viktimizacije kot tudi nasilnega vedenja (za podrobnosti glejte npr. Košir idr., 2020). Prav tako se sodobno preučevanje medvrstniškega nasilja osredotoča tudi na perspektivo opazovalcev, kar je vidik, ki ni izražen v dostopnih spremenljivkah mednarodnih raziskav. Poleg tega je nabor spremenljivk, ki se nanašajo na medvrstniško nasilje, omejen, saj raziskave, kot je PISA 2018, v osnovi niso osredinjene na medvrstniško nasilje. Kljub tem pomanjkljivostim pa zbrani podatki nudijo bogat in dragocen vpogled v dinamiko medvrstniškega nasilja ter omogočajo primerjavo med različnimi državami. Pomembno je tudi izpostaviti, da so rezultati raziskave pomembni za oblikovanje učinkovitih strategij za preprečevanje in zmanjševanje medvrstniškega nasilja. Ugotovitve lahko informirajo pedagoško prakso in pomagajo pri razvijanju programov za zmanjševanje nasilja v šolah, s poudarkom na krepitvi varovalnih dejavnikov, kot so višja rezilientnost, sodelovalnost dijakov in zaznana opora učitelja. Integracija teh vsebin v izobraževanje učiteljev bi lahko pripomogla k boljši obravnavi in zmanjšanju medvrstniškega nasilja v šolskem okolju.

Z ozirom na izpostavljene pomanjkljivosti raziskave PISA 2018 pri merjenju medvrstniškega nasilja bi bilo pričujočo raziskavo smiselno in izvesti v več evropskih državah in jo dopolniti z merjenjem različnih perspektiv deležnikov, ki so vključeni v proces medvrstniškega nasilja (npr. nasilnež, žrtev, opazovalec, učitelj). Po eni strani bi to omogočilo morebitno replikacijo rezultatov, po drugi strani pa tudi dodaten oris rezultatov, saj bi s tem lahko tudi razširili nabor preučevanih dejavnikov. Obenem pa je treba izpostaviti, da je medvrstniško nasilje kompleksen fenomen, ki vključuje preplet različnih dejavnikov, ki jih ni enostavno razumeti. Zato je z vidika poglobljenega znanstvenega razumevanja pojava in aplikacije preventivnih mer v prakso dejavnike treba poglobljeno razumeti. To bi bilo mogoče storiti s triangulacijo raziskovalnih metod, in sicer da bi kvantitativno analizo dopolnili s kvalitativno metodologijo.

6 Zaključek

Pričujoča raziskava daje ključne vpoglede v kompleksnost medvrstniškega nasilja med slovenskimi dijaki in dijakinjami ter njegovo primerjavo s stanjem v drugih državah EU. Razlike v izpostavljenih dejavnikih kažejo na potencialne pristope pri preprečevanju in odzivanju na nasilje. Ob tem je nujno upoštevati tudi pomanjkljivosti obstoječih merilnih instrumentov

ter spodbujati nadaljnje raziskave z uporabo različnih metodologij. Na koncu poudarjamo potrebo po celostnem, interdisciplinarnem pristopu k obravnavi izziva, ki ga predstavlja medvrstniško nasilje, ter sodelovanju med raziskovalci in praktiki pri oblikovanju učinkovitih strategij za interventne programe.

Literatura

- Hong, J. S., in Espelage, D. L. (2012). A review of research on bullying and peer victimization in school: An ecological system analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 17(4), 311–322. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2012.03.003>
- Jiang, C., in Jiang, S. (2023). Competition and cooperation: Unpacking the association between bullying victimization and school belonging among Chinese students. *Current Psychology*, 42(22), 19253–19262. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03088-w>
- Košir, K. (2013). *Socialni odnosi v šoli*. Subkulturni azil.
- Košir, K., Klasinc, L., Špes, T., Pivec, T., Cankar, G., in Horvat, M. (2020). Predictors of self-reported and peer-reported victimization and bullying behavior in early adolescents: The role of school, classroom, and individual factors. *European Journal of Psychology of Education*, 35(2), 381–402. <https://doi.org/10.1007/s10212-019-00430-y>
- Košir, K., Pivec, T., Klasinc, L., Špes, T., in Horvat, M. (2018). Psihosocialne značilnosti učencev kot napovedniki različnih oblik medvrstniške viktimizacije in nasilnega vedenja. *Psihološka Obzorja*, 171–186. <https://doi.org/10.20419/2018.27.494>
- Košir, K., Zorjan, S., Mikl, A., in Horvat, M. (2022). Social goals and bullying: Examining the moderating role of self-perceived popularity, social status insecurity and classroom variability in popularity. *Social Development*, 31(2), 438–454. <https://doi.org/10.1111/sode.12547>
- Monks, C. P., in Smith, P. K. (2006). Definitions of bullying: Age differences in understanding of the term, and the role of experience. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(4), 801–821. <https://doi.org/10.1348/026151005X82352>
- Moore, B., in Woodcock, S. (2017). Resilience, Bullying, and Mental Health: Factors associated with improved outcomes. *Psychology in the Schools*, 54(7), 689–702. <https://doi.org/10.1002/pits.22028>
- OECD. (2019). *PISA 2018 Results (Volume III): What School Life Means for Students' Lives*. OECD. <https://doi.org/10.1787/acd78851-en>

- Olweus, D. (2013). School Bullying: Development and Some Important Challenges. *Annual Review of Clinical Psychology*, 9(1), 751–780. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050212-185516>
- Pečjak, S., in Pirc, T. (2017). School climate in peer bullying: Observers' and active participants' perceptions. *Psihološka Obzorja / Horizons of Psychology*, 26, 74–82. <https://doi.org/10.20419/2017.26.470>
- Peras, I. (2023). *LDN Bullying. Varovalni dejavniki medvrstniškega nasilja: Slovenija v kontekstu izbranih evropskih držav*. Pedagoški inštitut.
- Pivec, T., Horvat, M., in Košir, K. (2023). Psychosocial characteristics of bullying participants: A person-oriented approach combining self- and peer-report measures. *Children and Youth Services Review*, 144, 106720. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2022.106720>
- Saarento, S., Boulton, A. J., in Salmivalli, C. (2015). Reducing Bullying and Victimization: Student- and Classroom-Level Mechanisms of Change. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 43, 61–76.
- Salmivalli, C. (2010). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*, 15(2), 112–120. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2009.08.007>
- Volk, A. A., Veenstra, R., in Espelage, D. L. (2017). So you want to study bullying? Recommendations to enhance the validity, transparency, and compatibility of bullying research. *Aggression and Violent Behavior*, 36, 34–43. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.07.003>
- Zych, I., Farrington, D. P., in Ttofi, M. M. (2019). Protective factors against bullying and cyberbullying: A systematic review of meta-analyses. *Aggression and Violent Behavior*, 45, 4–19. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.06.008>

Priloge

Priloga 1: Linearna regresija za napovedovanje doživljanja medvrstniškega nasilja (viktimizacije) – Finska – PISA 2018

	<i>B</i>	<i>Beta</i>	<i>SE_B</i>	<i>SE_{Beta}</i>	<i>B.t</i>	<i>Beta.t</i>
Konstanta	-0,22		0,04		-4,92	
Občutek pripadnosti	-0,31	-0,33	0,02	0,02	-19,05	-21,77
Disciplinska klima	-0,12	-0,12	0,02	0,01	-7,84	-8,08
Čustvena podpora	-0,04	-0,04	0,02	0,02	-2,17	-2,18
Tekmovalnost dijakov	0,12	0,11	0,02	0,02	6,42	6,39
Sodelovalnost dijakov	-0,07	-0,06	0,02	0,02	-3,87	-3,93
Rezilientnost	0,01	0,01	0,02	0,02	0,29	0,29
Spol	0,13	0,07	0,03	0,01	4,28	4,43
Podpora učitelja	-0,07	-0,06	0,02	0,02	-3,47	-3,56

Opomba: spremenljivka zavzemanje perspektive ni bila vključena v analizo.

Priloga 2: Linearna regresija za napovedovanje doživljanja medvrstniškega nasilja (viktimizacije) – Nizozemska (PISA 2018)

	<i>B</i>	<i>Beta</i>	<i>SE_B</i>	<i>SE_{Beta}</i>	<i>B.t</i>	<i>Beta.t</i>
Konstanta	-0,46		0,04		-10,28	
Občutek pripadnosti	-0,18	-0,22	0,02	0,02	-9,02	-10,23
Disciplinska klima	-0,11	-0,13	0,02	0,02	-5,79	-5,91
Čustvena podpora	-0,02	-0,03	0,02	0,02	-1,54	-1,54
Tekmovalnost dijakov	0,09	0,10	0,01	0,02	6,16	6,31
Sodelovalnost dijakov	-0,02	-0,02	0,02	0,02	-1,20	-1,20
Rezilientnost	-0,02	-0,02	0,01	0,02	-1,24	-1,25
Spol	0,14	0,10	0,03	0,02	5,12	5,11
Podpora učitelja	-0,02	-0,02	0,02	0,02	-1,00	-0,99

Opomba: spremenljivka zavzemanje perspektive ni bila vključena v analizo.

Priloga 3: Linearna regresija za napovedovanje doživljanja medvrstniškega nasilja (viktimizacije) – Španija (PISA 2018)

	<i>B</i>	<i>Beta</i>	<i>SE_B</i>	<i>SE_{Beta}</i>	<i>B.t</i>	<i>Beta.t</i>
Konstanta	-0,27		0,02		-11,41	
Tekmovalnost dijakov	0,11	0,12	0,01	0,01	11,78	12,23
Sodelovalnost dijakov	-0,03	-0,03	0,01	0,01	-2,64	-2,63
Zavzemanje perspektive	-0,02	-0,03	0,01	0,01	-1,98	-1,97
Rezilientnost	0,01	0,01	0,01	0,01	0,60	0,60
Čustvena podpora	-0,10	-0,11	0,01	0,01	-10,83	-11,18
Podpora učitelja	-0,02	-0,02	0,01	0,01	-1,87	-1,86
Disciplinska klima	-0,08	-0,09	0,01	0,01	-9,95	-9,90
Občutek pripadnosti	-0,19	-0,25	0,01	0,01	-20,16	-22,83
Spol	0,10	0,05	0,02	0,01	6,37	6,40

Priloga 4: Linearna regresija za napovedovanje doživljanja medvrstniškega nasilja (viktimizacije) – Portugalska (PISA 2018)

	<i>B</i>	<i>Beta</i>	<i>SE_B</i>	<i>SE_{Beta}</i>	<i>B.t</i>	<i>Beta.t</i>
Konstanta	-0,34		0,04		-8,41	
Občutek pripadnosti	-0,21	-0,24	0,01	0,01	-15,00	-16,28
Disciplinska klima	-0,09	-0,11	0,01	0,02	-6,72	-6,94
Čustvena podpora	-0,09	-0,09	0,02	0,02	-5,24	-5,30
Tekmovalnost dijakov	0,11	0,13	0,02	0,02	7,34	7,37
Sodelovalnost dijakov	0,00	0,00	0,02	0,02	-0,26	-0,26
Zavzemanje perspektive	-0,01	-0,01	0,02	0,02	-0,49	-0,49
Rezilientnost	-0,04	-0,04	0,02	0,02	-2,08	-2,08
Spol	0,08	0,05	0,03	0,01	3,12	3,16
Podpora učitelja	-0,03	-0,03	0,02	0,02	-1,55	-1,56